

EKONOMİ POLİTİK

Diğer EKONOMİ POLİTİK yazılarım için [tıklayınız.](#)

A. Erinc Yeldan,
Kadir Has Üniversitesi
erinc.yeldan@khas.edu.tr

27 Ekim 2021

Rekabetçi Kur, Üretkenlik, Büyüme

Dövizin fiyatı dalgalanmalar halinde hızla yükselme eğiliminde. TCMB'nin enflasyonla mücadele konusunda yaratmış olduğu güvensizlikler ve ekonomi yönetiminde yaşanmakta olan kargaşalıklar bir araya gelince Türk Lirasının ABD doları karşısında son iki haftada %10.5 düzeyinde değer yitirmesini izledik. *İzledik* diye yazıyorum, zira gerçekten şu ana değin ekonomi yönetiminden olan biten üzerine hiçbir doyurucu bir açıklama sunulamadı. Sadece izlemekle yetiniyoruz.

Ne var ki, bu kargaşa ortamında dile getirilen savlardan birisi, dövizdeki yükselmenin Türkiye'nin ihracat performansını kamçılacak bir *rekabetçi kur* anlamına geleceği ve böylelikle *ihracata yönelik büyüme patikasına* geçileceği idi.

Bu beklenti gerçekleşebilir mi? Daha somut soralım: döviz kuru pahalılaşır mı (yerli para, yani TL değer kaybediyorsa) rekabet avantajı sağlanabilir mi? Ulusal ekonomide büyüme ve istihdam bu yolla artırılabilir mi?

Hemen yanıtlayalım ve bu yazımızın ana temasını belirleyelim: yanıtımız hayır; yerli paranın ucuzlatılarak elde edilecek tek sonuç Türkiye'de malların, taşınır taşınmaz tüm varlıkların ve işgücünün ucuzlatılması, değersizleştirilmesidir. Üretkenlik kazanımlarına dayanmayan ve ulusal ekonomide işgücünün ve ulusal varlıkların yabancı paralar karşısında değersiz kılınması yoluyla elde edilebilecek herhangi bir "büyüme" alevi nihayetinde çarpık, eşitsiz ve sürdürülemez nitelikte olacaktır.

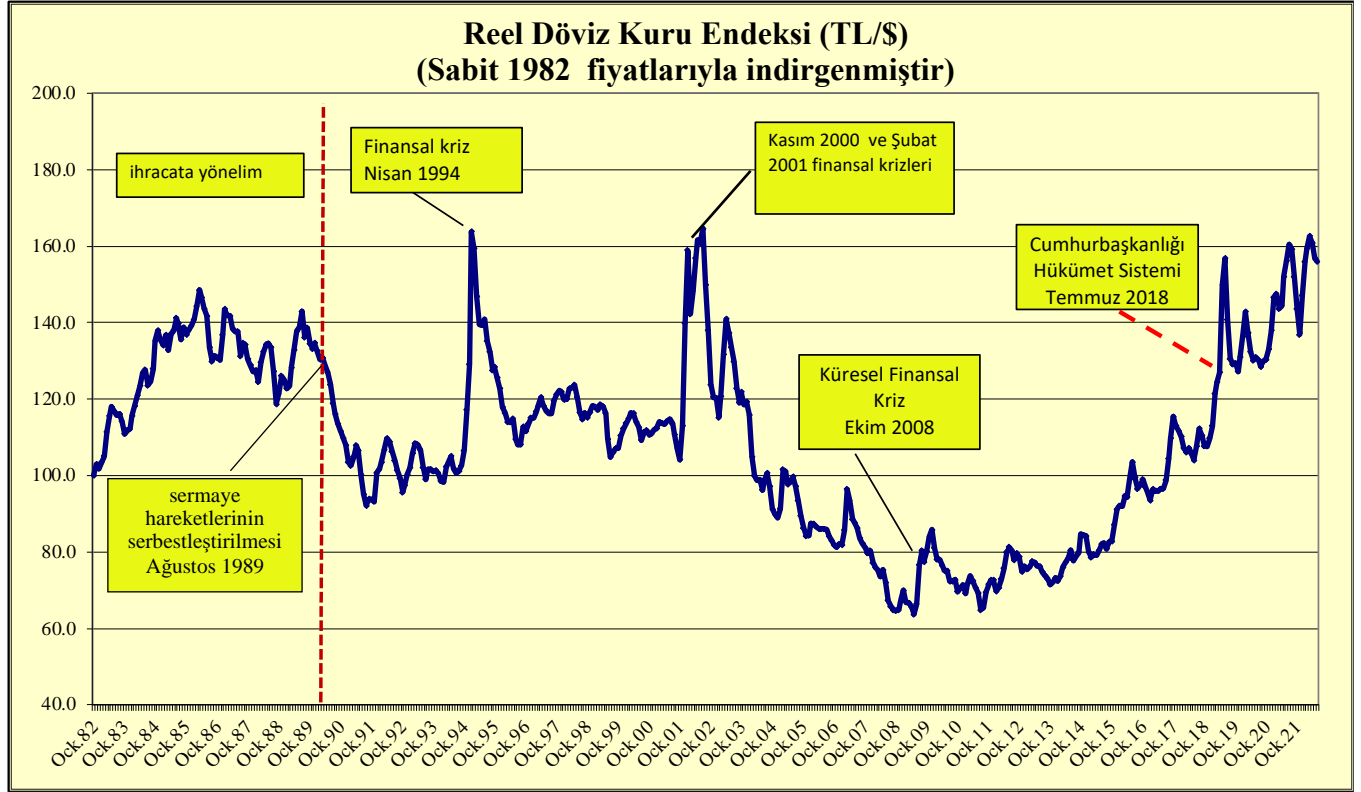
Burada anahtar sözcük *üretkenlik kazanımlarıdır*. Üretkenlik ve rekabetçi kur ilişkisini irdeleyelim ve Türkiye'nin yakın tarihçesinden örneklere bakalım.

Önce döviz kurunun uzun dönemli seyrini inceleyelim. Bu amaçla Türkiye'de dövizin fiyatının hasbelkader "piyasa" tarafından belirlendiği/yönlendirilmeye başlandığı 1982 yılından bu yana geçirmiş olduğu evreleri sorgulayacağız. Döviz kurunun denge fiyatı iktisat biliminin zor alanlarından birisi. İktisat kuramları döviz kurunun *uzun dönemde* ülkeler arasındaki enflasyon farklarına duyarlı olarak dengeleneceğini önermekte. Dolayısıyla Türk Lirasının ABD doları karşısındaki *uzun dönemli dengesine* ulaşmak için Türkiye ve Amerika arasındaki enflasyon farklarından arındırarak *reel değerini* hesaplamamız gerekecek. İktisat yazınında bu yönteme *satın alma paritesine göre reel kur (purchasing power parity -PPP exchange rate)* adı verilmekte.

Aşağıdaki grafikte böylesi bir hesaplama sunuyoruz. Grafik bize Amerika ve Türkiye arasındaki enflasyon farklarından arındırılmış biçimde döviz kurunun *reel değerini* 1982 Ocak'ından başlayarak aylık ortalamalar bazında sergiliyor. Veriler TÜİK, TCMB ve Amerikan ekonomisi için de, [US Bureau Labor Statistics](#) veri tabanından derlendi.

Reel kur = Nominal (piyasa) döviz kuru x (ABD Tüketici Fiyat Endeksi) / Türkiye Tüketici Fiyat Endeksi)

formülü kullanıldı ve Ocak 1982 düzeyi 100 olarak kabul edilip günümüze değin reel döviz kurunun endeksi oluşturuldu. Grafikte reel kuru değeri yükseldikçe TL'nin reel olarak değer kaybetmiş olduğu; aksi takdirde de TL'nin değerlenmekte olduğu anlamına geliyor.

Kaynaklar: TÜİK, TCMB ve US Bureau of Labor Statistics'e dayalı kendi hesaplamalarımız.

Doların reel fiyatının 1982 sonrası seyrine ilişkin şu gözlemleri yapmak mümkün: öncelikle, üç tepe noktası hemen göze çarpıyor –1994, 2001 ve mevcut dönem (2021 Ağustos/Ekim dönemi). Her üç tarihte de Türk Lirası Amerikan doları karşısında şiddetli bir biçimde değer yitirmiş (eski tanımlarla ifade edersek, *devalüasyona* uğramış durumda). Yani güncel olarak yaşamakta olduğumuz döviz kuru değeri, aslında birer kriz yılı olan 1994 ve 2001 ile karşılaştırılabilir düzeyde. Bunun anlamı şu: *Türkiye nicel olarak daha önceleri geçirmiş olduğu kriz dönemlerine eş değer bir oranda döviz kuru şoku ile karşı karşıya.*

Bunun yanında bir ikinci gözlem daha yapılabilir: ilginç olarak bu üç kriz döneminde de doların reel fiyatı en fazla %60 düzeyine kadar çıkabilmiş. Bir başka deyişle, Türkiye ekonomisinin yapısal koşulları, üretici şirketlerin ve tüketici hanehalkların alım gücü, yerli – yabancı finans şebekesinin “beklentileri” vs vs ile uyumlu *bir üst sınırla karşı karşıyayız.* Hani dibe vurmuş olmanın nicel boyutu.

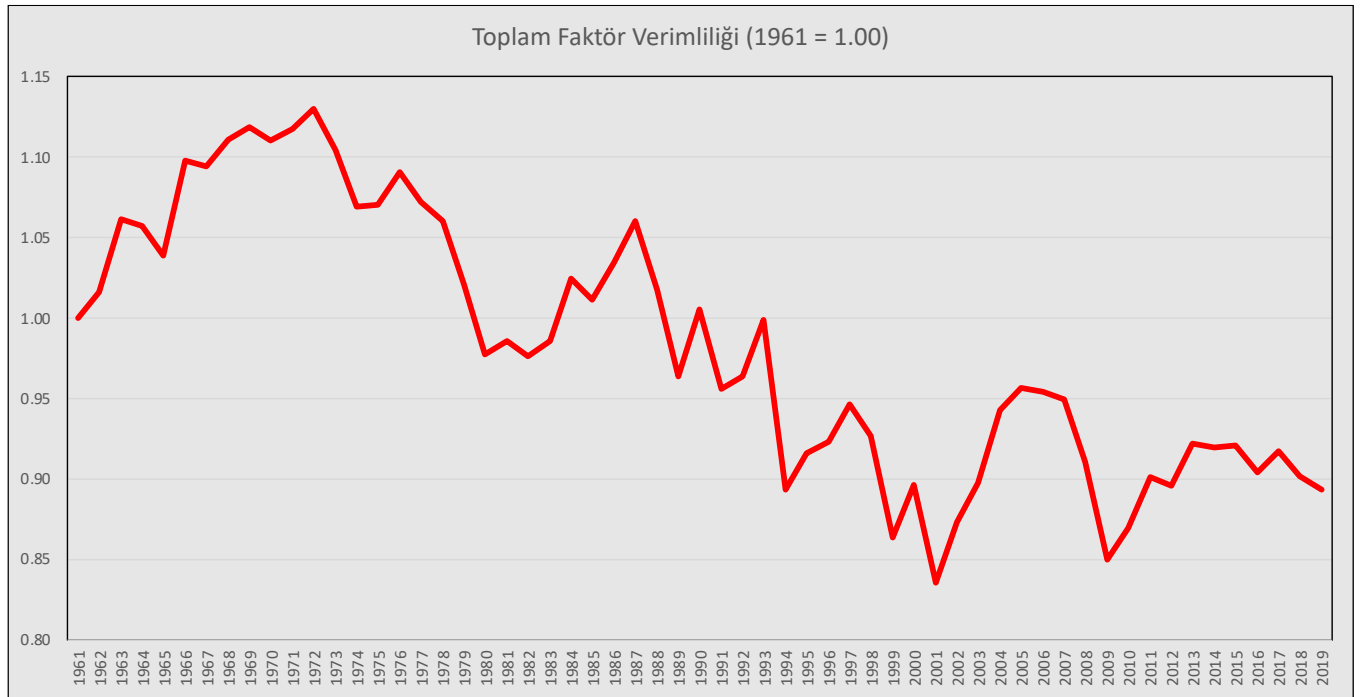
Şimdi böylesine bir dibe vuruş sürecinden *rekabetçi kur* çıkar mı? Ya da TL'nin böylesine değersizleştirilmiş olduğu bir konjonktür *üretkenlikte kazanımlar yaratabilir mi?*

Dolayısıyla yazımımızın ikinci bölümüne geçiyoruz: Türkiye ekonomisinde tarihsel olarak üretkenlik kazanımlarının seyri.

“Üretkenlik” kazanımlarını hesaplanması, aynı döviz kuru dengesi hesabında olduğu üzere, iktisat öğretisinin zorlandığı alanlardan. İktisatçılar üretkenlik / verimlilik hesaplamalarını çoğunlukla *Toplam Faktör Verimliliği* (TFV) kavramı ile sürdürüyorlar. *Toplam faktör verimliliği*, toplam üretim değerinin temel girdiler olan işgücü ve sermaye kullanımı tarafından açıklanmayan, geriye kalan artık olarak hesaplanıyor. Burada, kuşkusuz, işgücünün ve sermaye girdisinin payındaki ölçüm hataları ve üretim düzeyini etkileyen her türlü dış etken TFV hesabını bulanıklaştırmakta. Ancak, elimizdeki metodolojinin tüm kısıtlamaları göz önünde tutularak, ulaşılan sonuçlar mevcut çalışmamızın ana amacını karşılar nitelikte olduğunu vurgulayalım.

Ülkeler düzeyinde TFV verisini Groginnen Üniversitesi’nce üretilen [Penn World Tables](#) veri tabanından kullanmaktayız. PWT çalışmasında Türkiye dahil, yaklaşık 180 ülkenin 1950 sonrasına ait makroekonomik veriler yıllık bazda sergilenmekte (tez yazma aşamasında olan yüksek lisans öğrencileri için son derece zengin bir veri seti!!!).

PWT’nin Türkiye ekonomisine dair tarihsel verileri 1961 yılından başlayarak aşağıda sergileniyor. 1961’in “üretkenlik” düzeyini 1.00 kabul edersek, günümüze değin süreçte Türkiye ekonomisinde üretkenlik kazanımlarının büyüme katkıları endeks değerleri olarak izlenebilir.

Kaynak: Feenstra, Robert C., Robert Inklaar and Marcel P. Timmer (2015), "The Next Generation of the Penn World Table" *American Economic Review*, 105(10), 3150-3182, www.ggdc.net/pwt

Türkiye ekonomisinde üretkenlik kazanımlarının 1961’den bu yana uzun erimli seyri üzerine şu gözlemleri yapmak mümkün: öncelikle göze çarpan ve en çarpıcı gözlem, kuşkusuz, üretkenliğin en hızlı ve süreklilik artış gösterdiği dönemin 1961-73 arası planlı kalkınma yılları olduğu. Bu dönem aynı zamanda *ithal ikameci sanayileşmenin birinci (ve kolay) evresi* olarak anılmakta. İthal ikameci dönemin ikinci evresi ise artık dövizini kazanamayan ve sanayinin daha yüksek evrelerine geçişin sancılarını aşamayan ulusal ekonominin tıkandığı ve 1978-79 krizine sürüklenen yılları vermekte.

1980 dönüşümünü izleyen “ihracata yönelim” yıllarında daha kısa süreli olan ikinci bir üretkenlik artışı söz konusu. Ne var ki, daha çok ’78-79 krizinin atıl kapasitelerini değerlendirmekle yetinen ve ihracat

teşviklerinin rantlarıyla beslenen Türkiye sanayisi bu ivmeyi sürdüremeyecek ve 1987’de yeniden tıkanacaktır. 1990’lı yılları küresel kumarhane kapitalizminin finansal rantlarını idare etmekte zorlanan Türkiye önce 1994, daha sonra da 1998’de krize sürüklenecek; nihayetinde de 2000 yılını IMF yönetimi altında kurgulanan *döviz kuru çapasına dayalı enflasyonu düşürme programının* yapısal hatalarına yenik düşecek; yeni bir krize sürüklenecektir.

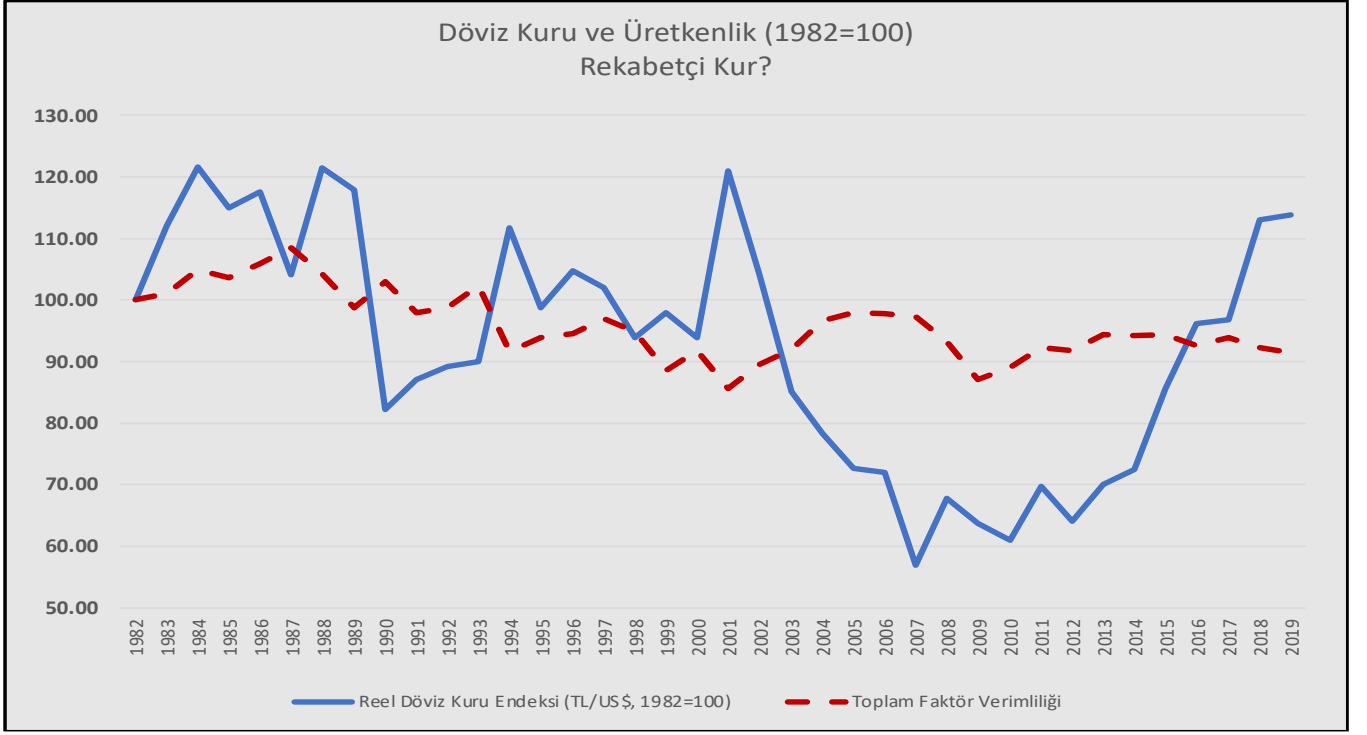
2001 sonrası dönem, neoliberal kurgunun Türkiye’de tamamlandığı bir ara dönem olarak adlandırılabilir. Üretkenlik kazanımlarında bu dönemde gözlenen kısa süreli “üçüncü” ivmelenme, bazı iktisatçılar tarafından “*doğru kurumlara*” ve “*başarılı yapısal reformlara*” bağlanmaktadır. Ancak bu dönemin cilası biraz kazındığında ardında başta SEKA’nın kapatılması olmak üzere bir rant aktarım mekanizması olarak işleyen çarpık (babalar gibi) özelleştirme hamleleri; DPT gibi makro ekonomide başat bir bürokratik kurumun çökertilmesi ve iş gücü piyasalarının sendikasılaştırma ve enformalleşme baskısıyla tahrip edildiği yeni bir kurumsal dönüşümün kurgulanması olduğu görülecektir.

İlginçtir ki “*başarılı yapısal reformlar*” ve “*doğru kurumların kurgulanması*” sonucu yaratılmış olduğu iddia edilen bu dönemin üretkenlik kazanımları, Türkiye ekonomisinde “zayıf koalisyon hükûmetlerinin” sorumlu olduğu “kayıp on yıl” diye adlandırılan 1990’lar düzeyine ancak çekilebilmiştir. Gururla öykünülen ve IMF destekli Kemal Derviş programının başarısı olarak adlandırılan bu evre, aynı bundan önceki 1980 sonrası “başarı” döneminde olduğu üzere, özü itibarıyla 2001 krizinin atıl kapasitelerinin devreye sokulmasına dayandırılmış (1998-2002 arasında fert başına büyüme oranının sıfır olduğunu akıldan çıkartmamak gerekiyor), uluslararası finans piyasalarında dolar bazında %30’a varan finansal getiri oranlarıyla da spekülative sıcak para akımlarının Türkiye’ye aktarılmasına dayalı “spekülative-yönlü” bir büyüme sağlanabilmiştir.

Nitekim 2001 sonrası dönemin bu “başarı” öyküsü 2006’ya gelindiğinde yeniden tıkanmış ve Türkiye ekonomisi 2009 küresel finans krizinden çok daha öncesinden yeniden durgunluk ve gerileme patikasına girmiş durumdadır. Bu arada AKP, finans sermayesinin en gözde partisi olarak konumunu güçlendirecek, yerli ve uluslararası sermaye örgütleri tarafından desteklenerek bu günlere getirilecektir.

Söz konusu üretkenlik analizi PWT veri setiyle karşılaştırmalı [başka çalışmalarda da](#) benzer sonuçlar elde edilmiş; rakamsal düzeyde farklılıklar göstermesine karşın, *niteliksel olarak* özetlediğimiz bu tarihçeyi yansıtmıştır. Geçtiğimiz hafta yayınlanan ve sıkça tartışılan Tüsiad Raporunun arka planında yatan üretkenlik analizi de bu niteliksel çerçeveye oturmaktadır.

Baraya kadar aktardığımız veriler, üretkenlik kazanımlarıyla desteklenmeyen bir büyüme modelinin sürdürülemez nitelikte olduğu ve yerli paranın değersizleştirilmesinin aslında tüm ulusal varlıkların değersizleştirilmesi anlamına geleceğidir. Bu olguyu görebilmek için yukarıdaki iki grafiği bir araya getirelim.

Reel döviz kuru ve Toplam Faktör Verimliliği verilerini 1982'den başlayarak yıllık bazda sergiliyoruz. Reel kur verilerinin yukarıdaki ilk grafiğimizden aldık. Yıllık reel kur değerleri için de yıl sonu (Aralık) değerini kabul ettik.

Grafik bize dolar kurunun reel olarak pahalılaşması (TL'nin ucuzlaması) yoluyla üretkenlik kazanımları arasında herhangi bir ilişki sunmuyor. (Meraklısı için not: iki seri arasındaki R^2 %8; korelasyon katsayısı 0.084 ve istatistiksel olarak anlamlı değil).

Tekrarlayalım: yerli paranın ucuzlatılarak elde edilecek tek sonuç Türkiye'de malların, taşınır taşınmaz tüm varlıkların ve işgücünün ucuzlatılması, değersizleştirilmesidir. Üretkenlik kazanımlarına dayanmayan ve ulusal ekonomide işgücünün ve ulusal varlıkların yabancı paralar karşısında değersiz kılınması yoluyla elde edilebilecek herhangi bir "büyüme" alevi nihayetinde çarpık, eşitsiz ve sürdürülemez nitelikte olacaktır.

Diğer EKONOMİ POLİTİK yazılarım için [tıklayınız.](#)